

Однак термін «право інтелектуальної власності» нормативно закріпленій і усталений у праві, тому виходячи із загальних рис, наведених вище, спробуємо запропонувати таке його визначення.

Право інтелектуальної власності – це встановлена законом заборона усім третім особам використовувати нематеріальний об'єкт та надання уповноваженому суб'єктові можливості дозволяти використання певного нематеріального об'єкта. Право інтелектуальної власності є абсолютним, виключним, розповсюджується не тільки на чітко визначений об'єкт, а й на тотожні або схожі об'єкти, має самостійну економічну цінність і може відчуватись.

Список літератури: 1. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України: Навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів. К., 1998. 2. Шишка Р. Б. Охороня права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: Монографія. Х., 2002; Кухар В. І., Афанасьев В. В., Жуков В. І. Юридична природа права інтелектуальної власності врахування при вирішенні спорів // Вісник господарського судочинства. №3. 2005. 3. Основы интеллектуальной собственности. К., 1999. 4. Дозорцев В. А. Исключительные права и их развитие. // Вступительная статья к Закону РФ «Об авторском праве и смежных правах». М., 1993. 5. Калятин В. О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права). Учебник для вузов. М., 2000. 6. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Издание седьмое. С.-Пб., 1909.

Надійшла до редакції 09.02.07

Є. А. Греков

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ АВТОРА ТВОРУ АРХІТЕКТУРИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Визначенню правового становища суб'єкта авторського права приділено достатньо уваги майже всіма правознавцями, котрі досліджували інститут авторського права [1-4]. На сьогодні цивільно-правова наука виробила чітку позицію майже з усіх дискусійних питань стосовно суб'єктів авторського права, що також сприяло розвитку національного авторського законодавства.

Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права (ст. 7 Закону) [5]. Правова норма приблизно такого ж змісту є і в Цивільному кодексі (далі – ЦК) України, проте перелік суб'єктів авторського права, наведений у ЦК України, є більш вдалим, оскільки у повному обсязі враховує всіх осіб, які можуть мати суб'єктивне авторське право на твір [6]. За Цивільним кодексом первинним суб'єктом авторського права є автор твору; інші фізичні та юридичні особи можуть набувати авторських прав на твір відповідно до договору або закону (ст. 435 ЦК України).

Однак, загальні норми, які регулюють авторсько-правові відносини, хоча і розповсюджуються на галузь архітектурної діяль-

ності, але застосування їх на практиці має особливості, обумовлені специфікою праці архітекторів і її реалізацією, зокрема:

- творча діяльність зі створення твору архітектури часто передбачає колективну працю декількох співавторів;

- у зв'язку з тривалістю процесу створення зазначених творів збільшується імовірність припинення роботи одного зі співавторів ще до закінчення твору, і в зв'язку з цим залучення нових осіб до творчого колективу, що інколи спричиняє спори щодо визнання авторських прав у повному обсязі за особами, які виїшли з колективу;

- велика трудомісткість робіт зі створення вказаних об'єктів обумовлює залучення до співпраці значної кількості осіб, які надають автору технічну, консультаційну чи організаційну допомогу, або таких, які здійснюють організацію проектування і будівництва (реконструкції, реставрації, капітального ремонту), контроль виконання зазначених робіт;

- потреба достатнього технічного оснащення та виконання вимог, які ставляться законодавством до господарської діяльності в галузі архітектури, зумовлює необхідність роботи авторів творів архітектури в якості працівників спеціалізованих проектних (архітектурних) підприємств, установ та організацій;

- робота авторських колективів у складі юридичних осіб-проектувальників передбачає наявність обов'язкового суб'єкта архітектурної діяльності – головного архітектора проекту, який займає досить невизначену позицію, з точки зору авторського права, по відношенню до авторів твору.

У зв'язку з наведеним вище, **метою цієї статті** є дослідження характерних особливостей правового становища авторів творів архітектури за законодавством України.

Найважливішим суб'єктом, якому належить авторське право на твір архітектури, є автор. Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що автор – це фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Якщо твір опубліковано анонімно чи під псевдонімом (за винятком випадку, коли псевдонім однозначно ідентифікує автора), видавець твору (його ім'я чи назва мають бути зазначені на творі) вважається представником автора і має право захищати права останнього. Це положення діє до того часу, поки автор твору не розкриє своє ім'я і не заявить про своє авторство. Втім, в архітектурній діяльності автори майже не використовують псевдоніми, а ситуація щодо анонімно опублікування є досить поширеною. Це в більшості випадків пов'язано з простим незнанням того, хто є фактичним автором твору архітектури, особливо коли цей твір створений авто-

рським колективом якої-небудь проектної організації, що не веде такий облік. За цих обставин під опублікованим твором зазначається лише назва організації, в якій було створено вказаний твір, що негативно впливає на правове становище авторів творів архітектури та їх визнання в якості творців.

В Законі України «Про архітектурну діяльність» зазначено, що особа (особи), творчою працею якої (яких) створено об'єкти архітектури як об'єкти авторського права, вважається автором (спів-авторами) цих об'єктів (ч. 3 ст. 29 Закону) [7]. Незважаючи на те, що розділ VI «Авторське право на об'єкти архітектурної діяльності» Закону України «Про архітектурну діяльність», який містить наведену статтю, в цілому націлений на розширення положень ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо творів архітектури як об'єктів авторського права, він містить декілька протиріч із вказаними нормативними актами, і, зокрема, стосовно авторів твору архітектури.

По-перше, в наведеному визначенні законодавець використовує поняття не «твір архітектури», а «об'єкт архітектури як об'єкт авторського права», що є неприпустимим, оскільки авторське законодавство України оперує тільки поняттям «твір архітектури як об'єкт авторського права» (ст. 433 ЦК України, ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Крім цього, об'єкти архітектури є лише однією з об'єктивних форм втілення творів архітектури, тому застосування у визначенні суб'єкта авторського права в галузі архітектурної діяльності терміну «об'єкти архітектури», призводить до значного звуження кола авторів творів архітектури.

По-друге, законодавець у Законі України «Про архітектурну діяльність» до авторів відносить всіх осіб, творчою працею яких створено твір, причому, на відміну від Закону України «Про авторське право і суміжні права», не наголошуючи на тому, що це повинні бути виключно фізичні особи. Зазначене протиріччя, з одного боку, можна пояснити технічною помилкою законодавця (втім, яка не була виправлена шляхом триразових змін до вказаного закону) або свідомим поширенням первинного авторського права на юридичних осіб, що фактично є прийняттям однієї зі спірних позицій науковців, яка обстоювалася в доктрині авторського права.

Питання про те, чи може юридична особа бути власником первинного авторського права, тобто здобувати права на твір за допомогою своїх власних дій, довгі роки залишалося в радянській науці авторського права спірним. Багато вчених, ґрунтуючись на тих положеннях радянського авторського законодавства, відповідно до яких авторські права на наукові збірники, словники, енциклопедичні видання, журнали, кінофільми і т.п. виникали в організацій, що випустили їх у світ, обґрунтовували, що авторське

право юридичних осіб виникає в результаті їхньої творчої діяльності, необхідної для об'єднання самостійних творів окремих авторів у єдиний цілий твір [8–10]. Іншими словами, вони вважали, що юридичні особи є повноцінними власниками первинного авторського права, що і знаходило пряме відображення в авторському законодавстві. Зокрема, Ю. Г. Басін зазначав, що якщо проєкт реалізує архітектурні ідеї або пропозиції однієї чи кількох осіб, які до того ж виконують усю творчу частину його розробки, авторами проєкту повинні визнаватися саме ці особи з одночасною вказівкою при згадуванні про авторство, що проєкт виконано у певній проєктній організації (аналогічно тому, як вирішується питання про авторство на винахід, створений у порядку виконання службового завдання). Але такі випадки не становлять більшості, вони належать або до проєктів нескладних споруд, або до проєктів нескладних споруд, або до проєктів, головне призначення яких – втілити певну архітектурну ідею. *У більшості ж випадків під час проєктування складних об'єктів промислового і цивільного будівництва автором проєкту в цілому повинна визнаватися тільки проєктна організація як юридична особа* (курсив – Є. Г.) [11].

Наведена позиція в архітектурній діяльності була підкріплена також неможливістю фізичних осіб самостійно розробляти проєкти об'єктів архітектури для цивільного та промислового будівництва у зв'язку із заборонаю, встановленою Постановою РНК СРСР від 10 травня 1939 року, в якій було зазначено, що контрагентами установ та організацій – замовників за договорами «архітектурного замовлення» – можуть, як правило, виступати тільки проєктні організації [12, с. 104].

На думку інших вчених, юридична особа за своєю природою не може бути суб'єктом первинного авторського права. Вони виходили з того, що створювати нове можуть лише певні живі люди. Тому як би ні вплинула юридична особа на створення твору, саме створення твору є справою окремих фізичних осіб. Виявити ж яку-небудь особливу творчу діяльність юридичної особи, не охоплену творчістю конкретних фізичних осіб, неможливо. Правомірно говорити лише про організаційну діяльність юридичної особи, про створення матеріальної бази для творчості фізичних осіб і т.д., однак зазначені дії не є підставою для визнання за юридичною особою первинного авторського права [13–16]. Такої ж точки зору дотримувались і М. А. Райгородський [12] та Д. Б. Якуб [17], досліджуючи питання суб'єкта авторського права в архітектурі. Зокрема, Д. Б. Якуб з цього приводу зауважив, що оскільки архітектурні твори створюються у проєктних інститутах та архітектурних майстернях, суб'єктами права авторства й права на авторське ім'я на створені твори залишаються громадяни – конкретні працівники архітектурних організацій, які перебувають із цими

організаціями у трудових відносинах. Авторські ж правомочності, що виникають в особі архітектурних організацій, покликані забезпечити їм можливість здійснювати усі дії, пов'язані з укладанням і з виконанням договорів на створення проєктів, погодження проєктів із замовниками й плановими органами, а також по здійсненню авторського нагляду за будівництвом [17, с. 10–11].

Дослідивши наведені погляди вчених на можливість визнання авторами творів архітектури юридичних осіб, ми дійшли висновку, що поширення первинного авторського права на юридичних осіб в якості авторів творів архітектури є помиловим, і таким, що не відповідає сучасній авторсько-правовій доктрині та діючому законодавству. Закон України «Про авторське право і суміжні права», встановлюючи основні правові засади авторського права в Україні, визнав в якості автора – творця, в тому числі і твору архітектури, фізичну особу. Це обґрунтовується виключними можливостями людини до творчого мислення. Архітектурне рішення може створити тільки особистість, привнісши в нього свою індивідуальність. Справжня майстерність в архітектурі виявляється в умінні зодчого замислити, уявити майбутню споруду у всій її конкретній реальності, побачити розвиток поєднаних просторів, побачити об'єми, що формують ці простори, утворені конкретним типом конструкцій і матеріалів, відчуті їхню фактуру і колір, підкоривши все законам краси [18, с. 13]. Це висловлення дає підстави прийти до висновку про те, що архітектурний образ, так само як і рішення, може бути результатом індивідуальної творчості тільки фізичної особи, тоді як процес проектування носить колективний характер. Таким чином, **автор твору архітектури** – це, наразі, тільки фізична особа, творчою діяльністю якої створено такий твір. Проте цей процес все більше автоматизується, і не виключено, що з часом проектувальним комплексом задаватимуться виключно висхідні вимоги до будівлі, а все інше буде виконуватись за допомогою електронно-обчислювальних машин.

Автором твору архітектури може бути будь-яка фізична особа, незалежно від статі, громадянства, віку і стану дієздатності, хоча останні дві ознаки слід сприймати із застереженнями. Також слід приділити увагу залежності визнання творця твору архітектури його автором від наявності у цієї особи ліцензії на проєктні роботи для будівництва.

Завдання забезпечення сприятливого середовища життєдіяльності людини, зручності й надійності створюваних будинків і споруд, збереження архітектурного вигляду сформованої забудови населених пунктів вимагають від осіб, які створюють архітектурні проєкти, значного рівня знань у галузі архітектури і будівництва. Вказана обставина має своїм наслідком ліцензування архітектурної діяльності. Наявність ліцензії на проєктні роботи для будівни-

цтва у особи, яка займається господарською діяльністю зі створення об'єктів архітектури, є обов'язковою умовою при вирішенні питання про можливість виконання окремих видів проектних і будівельних робіт (ст. 27 Закону України «Про архітектурну діяльність»). Таким чином, наявність у автора проекту відповідної ліцензії перетворюється в одну з правових підстав створення (зведення) архітектурного об'єкта, тобто в юридичну умову практичної реалізації самого архітектурного проекту. Проте, відсутність у автора архітектурного освіти, а також ліцензії на проектні роботи, з погляду на авторське законодавство, не може виступати обмеженням для творчої самореалізації особистості в архітектурному мистецтві, тобто для створення твору архітектури, втіленого в архітектурній частині проекту, і для визнання за автором цього твору повного обсягу авторських правомочностей.

Стосовно ж ознак віку та стану дієздатності автора, слід зазначити, що для втілення архітектурних ідей у вигляді макета майбутньої споруди потрібний значно менший обсяг знань, тому їх авторами легко уявити навіть п'ятирічну дитину або фізичну особу з обмеженою дієздатністю.

Авторські права у творця виникають відразу після втілення досягнутого творчого результату в об'єктивну форму, що забезпечує його сприйняття іншими особами. Тобто, для виникнення прав у автора твору архітектури він повинен втілити свій авторський задум щодо просторової, планувальної, функціональної організації, зовнішнього вигляду й інтер'єрів об'єкта архітектури або його частини в одній або в декількох з наступних форм: графічній архітектурній частині проекту, моделі або макеті об'єкту архітектури, об'єкті архітектури. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Авторами визнаються не тільки творці оригінальних творів архітектури, але й творці похідних (залежних) творів, створених в результаті творчої переробки іншого твору. На думку М.Я. Кирилової, яка була підтримана іншими цивілістами, у всіх випадках створення самостійного чи залежного твору в його творця виникає первинне авторське право [19, с. 53]. При цьому для виникнення авторського права на похідний твір не має значення, чи охороняється законом первісний твір. Зрозуміло, якщо первісний твір законом охороняється, повинна бути отримана згода його автора або іншого власника прав на твір для використання створеного на його основі похідного твору. Така згода може бути і не надана, однак це буде перешкоджати лише використанню твору, але не визнанню особи, яка творчо переробила твір, автором цієї переробки.

У світлі розв'язання спірних питань, пов'язаних з визнанням авторських прав творців похідних творів, слід також приділити увагу так званому «вимушеному» створенню залежних творів архітектури, тобто творчій діяльності автора по відтворенню втраченого архітектурного об'єкту лише по збереженню креслений обмірювань, фотографіям та іншим матеріалам об'єктивних досліджень. У цьому випадку йдеться про створення складених творів. Як зазначав Р. Дюма, складений твір є результатом гармонічного нашарування одного чи декількох зовсім незалежних один від одного творів. Він не є похідним твором у зв'язку з тим, що похідний твір припускає, щоб оригінальний твір служив йому основою і, більш того, каркасом, необхідним для народження нового твору. Зрозуміло, існує незаперечне споріднення між обома категоріями творів, яке полягає в тому, що вони знаходяться в залежності від уже існуючого твору, але цим й обмежується їхня подібність [20, с. 126–127]. Автор твору архітектури своїми архітектурними рішеннями доповнює відсутні частини відтворюваного об'єкту архітектури, намагаючись максимально зберегти пізнаваність первісного твору і пристосувати його характеристики до сучасних експлуатаційних норм і стандартів. При цьому за творцем складеного твору визнається авторське право в повному обсязі, проте з обов'язковим дотриманням особистих прав автора відтворюваного твору.

Таким чином, дослідивши особливості правового становища авторів творів архітектури, слід зазначити, що чинне законодавство України поряд із частковим врахуванням специфіки вказаних суб'єктів авторського права містить і суттєві недоліки, які негативно впливають на можливість здійснення ними своїх авторських правомочностей, існування яких обумовлює необхідність його подальшого удосконалення.

Список літератури: 1. Мельник О. М. Суб'єкт права інтелектуальної власності та його цивільно-правовий статус. Х., 2003. 2. Підопригора О. А., Підопригора О. О. Право інтелектуальної власності України. К., 1998. 3. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. М., 2004. 4. Шишка Р. Б. Охрана права интеллектуальной собственности: авторско-правовой аспект. Х., 2002. 5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 11.07.2001 р. // ВВР України. 2001. №43. 6. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. 7. Закон України «Про архітектурну діяльність» № 687-XIV від 20.05.1999 // Офіційний вісник України. 1999. № 24 (02.07.99). Ст. 1089. 8. Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Авторское право. М., 1957. 9. Чернышева С. А. Правоотношения в сфере художественного творчества. М., 1979. 10. Никитина М. И. Авторское право на произведения науки, литературы и искусства. Казань, 1972. 11. Басин Ю. Г. Некоторые особенности правоотношений по проектированию // Интернет-ресурс <http://web1.law.edu.ru/script/cntsource.asp?cntID=100014475> станом на 20.11.2005 р. 12. Райгородский Н. А. Права советского архитектора по действующему законодательству // Вестник Ленинградского университета. Серия экономики, философии и права. Вып. 2. № 11. 13. Гордон М. В. Советское авторское право. М., 1955. 14. Гаврилов Э. П. Советское авторское право (Основные положения. Тенденции развития). М., 1984. 15. Савельева И. В. Правовое регулирование

отношений в области художественного творчества. М., 1986. 16. Камышев В. Г. Личные и имущественные права авторов при издании их литературных произведений в СССР: Автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 1970. 17. Якуб Д. Б. Вопросы авторского права на произведения архитектуры: Дис. ... канд. юрид. наук. Х., 1970. 18. Былинкин Н. О мастерстве архитектора // Зодчество. 1975. № 1 (20). 19. Кириллова М.Я. Субъекты авторского права // Проблемы современного авторского права / Отв. ред. М. М. Богуславский, О. А. Красавчиков. Свердловск, 1980. 20. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции. М., 1993.

Надійшла до редколегії 17.01.07

С. О. Мічурін

ОБМЕЖЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ДЕРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ)

Іноді через сучасні концепції втрачаються витoki, споконвічний зміст явища, і деякі правові конструкції здаються нам новими. У той же час завжди є сенс звернутися до витоків явища з тим, щоб з'ясувати первинний його зміст, який слід розуміти та який не має втрачатися, якщо не суперечить новітнім правовим засадам, ідеям та принципам, що ґрунтовно аргументовані та складають сутність сучасного права.

Розгляд обмежень майнових прав фізичних осіб у дореволюційний (до 1917 р.) період є актуальним тому що за радянські часи цивільне право знаходилося під значним адміністративним впливом держави. У дореволюційний же період цивілістика, незважаючи на недемократичний монархічний режим, розвивалася на приватницьких засадах. Вчені, на відміну від радянських науковців, не критикували, а вивчали й аналізували європейське цивільне законодавство, зокрема, щодо права власності та його обмежень [1, с. 23].

Зараз цивільне законодавство України також формується на приватницьких засадах, тому вивчення дореволюційного досвіду щодо інститутів цивільного права є корисним. Отже, при переході до формування цивільного права в умовах правової держави необхідно спробувати знайти та проаналізувати традиційні, характерні для нашої держави обмеження майнових прав фізичних осіб, що існували у приватноправовій традиції вітчизняної цивілістики. Тому слід проаналізувати обмеження майнових прав фізичних осіб, що існували у дореволюційний період. Погляди вчених того часу мають бути проаналізовані для повноти дослідження та кращого розуміння природи обмежень майнових прав фізичних осіб. Це є необхідним з точки зору формування цілісного уявлення про природу цих обмежень.

Щодо аналізу положень останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми обмежень майнових прав осіб слід зазначити, що були проведені ґрунтовні дослідження обмежень права власності, де, зокрема у ретроспективі, розглядалися питан-